

בצילא דשבטא

פירושים וביאורים מתורת רה"י הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א

בס"ד, גליון פרשת אחרי מות - קדושים תשפ"ה ♦ 158

בענין גניבה וגזילה מעכו"ם

מקור איסור גזילה מעכו"ם

הנה איתא בפרשתן (י"ט י"א-ג'), 'לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו', ולהלן שם 'לא תעשק את רעך ולא תגזול וכו', ויש לעיין, מדוע גניבה נכתבה בלשון רבים לא תגנבו, ואילו גזילה ועושק נכתבו בלשון יחיד, ועיין בדברי הכלי יקר מש"כ בזה.

והנראה בזה, ובהקדם סוגיית הגמרא ב"ק (ק"ג). גבי מוכרי כסות, דאם המוכס עכו"ם, מותר ללבוש הבגד ולהישמט מהתשלום למוכס. ופריך הגמרא, וגזל כנעני מי שרי, והתניא אמר ר"ש, דבר זה דרש ר"ע כשבא מזפירין [גבי עבד עברי], מניין לגזל כנעני שהוא אסור, ת"ל 'אחרי נמכר גאולה תהיה לו' - שלא ימשכנו ויצא, יכול יגלונו עליו, ת"ל 'וחשב עם קונוהו' - ודקדק עם קונוהו, אמר רבא, כאן בגזילו [ידקדק עם קונוהו] כאן בהפקעת הלוואתו.

ומבאר הגמרא דרבא לשיטתו דעבד עברי גופו קנוי, ולהכי חשיב גזילו ואסור [ואי"ז רק בע"ע הנמכר לישראל, אלא גם בנמכר לגוי דאינו קונוהו אלא למעשה ידי מ"מ נחשב גופו קנוי, וכביאור הגרי"ז דחל עליו 'דין עבד' למעשה ידי, ואם אינו עובד כראוי, הרי הוא גזול מהאדון את העבדות שהיא בגופו], אבל הפקעת הלוואתו מותרת, ולכך מותר להטעות מוכס עכו"ם.

ויעיין בדברי הרמב"ם (עבדים פ"ב ה"ו) שכתב וז"ל, המוכר עצמו לגוי, אם לא נפדה, אינו יוצא אלא ביוכל. ולהלן שם (ה"ח) כתב, אחד המוכר עצמו בין לישראל בין לגוי ואחד שמכרוהו ב"ד, הרי זה מגרע מפדיונו וכו', וכן הנמכר לעכו"ם מחשב הדמים לפי השנים הנשארות עד שנת היובל שנאמר 'וחשב עם קונוהו משנת המכרו לו עד שנת היובל', עכ"ד, והיינו דרשת ר"ע, ודינא דאורייתא הוא, ומשמע דנקט להלכה דגזל עכו"ם אסור מדאורייתא.

עוד איתא בגמרא בכורות (יג'), 'לעמיתך' - לומר דלעמיתך אתה מחזיר אונאה ולא לגוי. ופריך הש"ס, הניחא אי סבר גזל הגוי אסור, היינו דאיצטרך קרא למישרי אונאה, ע"כ, ופסק הרמב"ם, דילפינן דגוי אין לו אונאה מקרא ד'אל תונו איש את אחיו', יעו"ש, ומכל הנ"ל משמע דסבירא ליה להרמב"ם דגזל עכו"ם אסור מן התורה.

דין עושק את הגוי

אמנם, יעויין בדברי הרמב"ם (גזילה פ"א ה"א) שכתב וז"ל, כל הגזול את חברו שוה פרוטה עובר בלא תעשה, שנא' 'לא תגזול'. ובהמשך דבריו (ה"ב) כתב, ואסור לגזול כל שהוא דין תורה, אפילו גוי עו"ז אסור לגזול או לעושק, ואם גזלו או עשקו יחזיר, עכ"ד [והגם שכתב הרמב"ם כל הגזול 'שוה פרוטה' דמשמע דרק בשוה פרוטה עובר, באר המגיד משנה (גניבה פ"א ה"ב) כוונתו, דלעבור על הלאו דלא תגזול בעינן גזילת פרוטה, ופחות מש"פ אסור מדין חצי שיעור שאסור מן התורה, יעו"ש].

והנה מש"כ גבי עכו"ם דאסור לגזול וכו', ודאי אינו מוסב על תחילתו דכתב אסור לגזול כל שהוא דין תורה, דהא בפחות מש"פ אין חיוב השבה. ועיין מש"כ הגר"א (ה"ד ברמב"ם מהדו' פרנקל ריש הלכות גזילה) להוכיח מדבריו שאין איסור 'לא תגזול' על כל שהוא, דאל"כ מדוע אין לוקים על גזילת כל שהוא, כיון שאינו בחיוב השבה, יעו"ש.

ונמצא דמה שכתב הרמב"ם 'יחזיר' ודאי לא קאי על מש"כ אפילו כל שהוא דין תורה, וא"כ יש לדון בהא דכתב אפילו גוי אסור לגזול או לעושק, האם הוא מדאורייתא או לא.

ויעיין בכס"מ (שם), שכתב לדיק לשון הרמב"ם ש'אסור לעושק', וכתב להקשות כיצד ניתן לומר דאסור לעשוק גוי מן התורה, הרי (י"ט י"ג) 'לא תעשוק את רעך' כתיב, וע"ש שכתב דהפסוק איירי היכא דליכא חלול השם, אז הותר הפקעת הלוואתו או עושקו, והא דאסור הרמב"ם עשק הגוי היינו בדאיכא חלול השם דידוע בטעותו. וממשיך הכס"מ, דאפילו במקום דאיכא חלול השם כתב הרמב"ם בלשון 'אסור לגזול או לעושק' ולא כתב שעובר עליו בלא תעשה, לומר דאין אסור זה מן התורה.

ועיין רעק"א (ח"ו מ"ס ש"ט) שהקשה, דהא בגמרות הנ"ל מוכח דאיסור גזל הגוי הינו דין תורה, והיאך כתב הכס"מ דגזל הגוי אסור רק מדרבנן, ואה"נ דגבי עושק כתיב להדיא רעך והוא כהפקעת הלוואתו שפיר אסור רק מדרבנן, אבל גבי גזילה מוכח דאסורא דאורייתא מדכתיב 'וחשב עם קונוהו' ומדאיצטרך קרא באונאה, והשאייר בצע"ג.

ויש לעיין, דהנה כתב ברמב"ם (ה"א) להדיא, כל הגזול את חברו שוה פרוטה עובר בלא תגזול, ומשמע דוקא חברו ולא עכו"ם, וכיצד נקט רעק"א בדברי הרמב"ם דאיסור גזילת הגוי הינה מן התורה, הרי כתב קודם לכן דאין 'לא תגזול' אלא בחבירו.

וצ"ל דרעק"א למד כדברי הנתיבות (ס' שמ"ח סק"א) דילפינן איסור גזילת הגוי מדכתיב 'וחשב עם קונוהו' והוא איסור עשה, והיינו דאע"פ דאינו עובר בלאו ד'לא תגזול' אלא בישראל, אבל אף בגזילת הגוי יש איסור תורה מדכתיב 'וחשב עם קונוהו' ואסור בעשה.

אמנם הכס"מ נקט, דכיון שהרמב"ם כרך דין גזול ועשקו של גוי יחד, והתם איתמעט להדיא 'לא תעשוק את רעך', וע"כ שהאיסור אינו מדין 'לא תעשוק', אלא מצד חלול השם, והיות וכל האיסור הינו מדרבנן, גם בגזל עכו"ם הדין כן.

[ולפי הנתיבות התיישב לי, דכיון דאין 'והשיב' אגזילת גוי א"כ אמאי אינו לוקה הא לא הוי ניתק לעשה, ולדבריו מיושב דאסורו בעשה ולא מ'לא תגזול', ודו"ק].

חילוק בין גניבה לגזילה

הנה כתב הרמב"ם (גניבה פ"א ה"א) וז"ל, כל הגונב ממון משוה פרוטה ומעלה עובר על 'לא תגנובו' וכו' [וכאן לא כתב כל הגונב ממון "חבירו" אלא כתב], ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון עכו"ם או גדול או קטן, עכ"ל, ומשמע דכולהו חד דינא אית להו וגונב ממון עכו"ם עובר ב'לא תגנובו'.

העולה מכך, דבין לכס"מ ובין לנתיבות ורעק"א ד'לא תגנובו' עובר גם בגניבת עכו"ם אבל 'לא תגזול' אינו עובר בגזילת עכו"ם [אלא או באסור עשה או מדרבנן וכדברי הכס"מ] וע"ע במנ"ח (מצוה רכ"ד) שגם למ"ד גזל עכו"ם מותר, אבל גניבת עכו"ם אסורה מדין 'לא תגנובו'.

ועפ"י יש ליישב, דגבי 'לא תגנובו' כתבה התורה בלשון רבים דהיינו שני גנבים אחד גונב מגוי ואחד מישראל, דשניהם עוברים על איסור

גניבה, אבל גבי 'לא תגזול' הנאמר רק בישראל ולא בעכו"ם, כתבה התורה בלשון יחיד.

גניבת עכו"ם

והנה ביארנו את הפסוקים ע"פ דעת המנ"ח דגם דגול הגוי מותר אבל גניבתו אסורה, וכן הוכחנו בהרמב"ם בהלכות גניבה (פ"א ה"א) כתב להדיא כל הגונב וכו' עובר בלאו דלא תגנובו וכו', אחד הגונב ממון ישראל או ממון גוי, עכ"ל, ואילו בהלכות גזילה כתב הרמב"ם חבירו ולא גוי, מוכח להדיא כדברי המנ"ח, וכמו שלמד הכס"מ דאיסור גזילת הגוי הוה מדרבנן, ובודאי דמחלק הכס"מ בין גניבה לגזילה.

אכן, כתב הגר"א (הו"ד ברמב"ם מהדור' פרנקל ריש הלכות גניבה), דאף דגניבת הגוי אסורה מן התורה, אינה נלמדת מדין 'לא תגנובו', אלא מדרשת הפסוק בב"ק (ק"ג): 'ואכלת את כל העמים' בזמן שהם מסורים בידך ולא בזמן שאינם מסורים בידך, והוא איסור עשה, וכעין שלמדנו בדברי רעק"א גבי גזילה, דהאיסור הוא מדאורייתא אבל אינו מ'לא תגזול' אלא כמו שכתב הנתיבות מ'וחשב עם קונהו'.

קושיא בדעת הרמב"ם

יש להקשות, דהנה איתא בגמרא סנהדרין (נז.), גנב וגזל, וכן יפ"ת, ישראל בישראל, נכרי בנכרי, ונכרי בישראל - אסור, אבל ישראל בנכרי - מותר, ע"כ, וכתב רש"י (ד"ה ישראל), ד'לא תעשוק את רעך' כתיב (ויקרא י"ט) ולא נכרי, ומדרבנן איכא למאן דאסר משום חילול השם בהגזול בתרא (ב"ק ק"ג), עכ"ל, וחזינו מדברי רש"י דמדאורייתא גזל וגניבת עכו"ם מותרת, ורק מפני חילול השם אסרו רבנן, וקשה מסוגיא זו על הרמב"ם שאסר גזילת הגוי מן התורה.

ולכך כתב הגר"א (שם), דהאיסור הוא איסור עשה ומטעם חילול השם, אבל במקום שאין חילול השם מותר, והיכא דליכא חילול השם - ישראל בנכרי מותר.

גזל ולא נתייאש הגוי

והנה בשו"ע (אבה"ע"ז סי' כ"ח ס"א) איתא בהגהה, המקדש בגזל עכו"ם מקודשת, כיון שאינה מחויבת להחזיר, ע"כ, ויש להקשות, הא אין החפץ שלו וכיצד מקדש בממון שאינו שלו.

ויעוין בדברי האבנ"מ (שם סק"ג) שכתב, דדמיה גזילת הגוי למעשר שני דממון גבוה הוא ויש בו היתר אכילה ואין בו דין ממון, ולמ"ד בסוכה

(לח.) חשיב 'לכם' מכח היתר אכילה, וה"נ גזילת הגוי אף דאין בו דין ממון, אבל היתר הנאה יש בו וחשיב 'לכם'.

ודבריו תמוהים, דבשלמא במע"ש הוא שלו אלא שיש בו דין גבוה וקדושה, ולכך היות ויש לו היום היתר אכילה חשיב 'לכם', שהרי האכילה היא שלו, אבל גזל עכו"ם אף דמותר כיון שאינו שלו בינתיים מהיכא תיתי שיהיה מותר ליהנות ממנו, וכל זמן שהגוי לא התייאש הרי אין לו כלום. והנראה לומר, דכל מה דילפינן מ'וחשב עם קונהו' דגזל עכו"ם אסור, היינו דדבר השייך לגוי הוא בעלים עליו ואין רשות לישראל לגזלו ממנו, וזה ברור דאסור לגזלו דממונו הוא, והראיה לכך, דהנה הגוי קונה עבד בכסף, ואמרינן בגמרא ב"ק (ע.). וכיון דאי תבע לי בדינא לא אמרינן ליה זיל שלים, אין קנין כסף, וע"כ דכספו של גוי אסור לגזלו ולקחתו, ובוזה אמרינן דגזילת הגוי אסורה, אבל לאחר יאוש כאשר הישראל קנה את החפץ - זהו גזל עכו"ם המותר, דאחר יאוש הוי ידידה, ואינו מחויב להשיב, ואף דגרם לו להתייאש מ"מ חשיב כהלואה והפקעת הלואתו מותרת.

העולה מכך, שאסור לישראל לגזול מן העכו"ם את ממונו, אבל אם כבר גזלו ולאחמ"כ נתייאש הגוי וזכה הישראל בחפץ, בכה"ג גזל עכו"ם מותר, ומשא"כ בישראל דאף לאחר שקנה את החפץ עובר על איסור גזילה. ולפי"ז י"ל, דמה שפסק הרמב"ם גבי עבד עברי שצריך לחשב עם האדון מדכתיב 'וחשב עם קונהו' היינו משום דכיון דגופו קנוי אזי אם גזלו - הרי הוא גזול ממון שעכשיו שייך לגוי, וזה ילפינן דאסור, אבל הפקעת הלואתו מותרת, מפני שאין כאן ממון השייך לגוי אלא שהוא חייב, אבל ממון שהיום שייך לגוי לכו"ע זה אסור.

ועפ"ז יתיישב דהא דבגניבה וגזילה מותר, היינו דוקא לאחר יאוש דקנה הישראל ואינו צריך להשיב, ובכה"ג ישראל בנכרי מותר כדברי הגמרא בסנהדרין הנ"ל.

ובגמרא ב"מ (ז"ז:) איתא, בכרם רעך - ולא בכרם נכרי. הניחא למ"ד גזל נכרי אסור - היינו דאיצטריך קרא למישרי פועל, אלא למ"ד גזל נכרי מותר - השתא גזילה מותר, פועל מיבעיא, ע"כ, והיינו דפועל בכרם חשיב כהפקעת הלואתו, שהרי הפירות באו לידו בהיתר, וילפינן מעושק של גוי שמותר. וביאור קושיית הגמרא, דאם גזל לאחר יאוש שבא בתחילה לידו באיסור, מותר, פועל שבאו הפירות לידי בהיתר, ואם היה אוכלם היה מותר לו וחשיב כעושק את גוי דמותר מדאורייתא, מיבעיא, ודו"ק.

"שלא נהנו כבוד זה בזה"

וכללה התורה כלל שהכל נכלל בו - 'ואהבת לרעך כמוך', כמו! בלי שום הפרש, בלי חילוקים, בלי תחבולות ומזימות, כמוך ממש! ע"כ דבריו המסולאים מפז של רבינו הרמח"ל.

מעשה היה בישיבת קמניץ שלמד שם בחור עילוי אשר הברכת שמואל בחר בו לחתן לבתו. זמן מה לאחר האירוסין, ביטל הבחור את השידוך והלך ללמוד בברנביץ. הגיע גביר לברנביץ, וביקש מראש הישיבה חתן לבתו. אמר לו, הנה הבחור הזה הוא חשוב מאוד ובא אלינו מקמניץ. פנה הגביר לר' ברוך בער בעל הברכ"ש, וביקש לשמוע את דעתו על הבחור הנ"ל.

מיד לקח דף ועט והתחיל מונה את מעלותיו של הבחור הנ"ל, למדן עצום, מתמיד, בעל מידות מופלא, ועוד שבחים שיכל לומר עליו, הוא כתב במכתב. אולם הברכ"ש לא הסתפק בכך, אלא אף קרא לאחד מראשי הישיבה ונתן לו את המכתב לקרוא, ושאל אותו אם החסיר איזו מעלה שלא כתב עליו, והוסיף אותם למכתבו.

ועליו אנו אומרים 'לית הדא בר נש' - ר' ברוך בער לא היה אדם מהעולם הזה, וכמו שכתב המס"י שדבר זה קל הוא רק למלאכים.

ומי שיודע את עמל ויגיעת התורה של הגאון ר' ברוך בער זצ"ל, לא יתפלא להגיע למידות של מלאכים.

נמצאים אנו בימי ספירת העומר, בהם נוהגים מקצת דיני אבלות על כ"ד אלף תלמידי ר"ע שנפטרו בפרק זמן זה, על שלא נהנו כבוד זה בזה, בזמנים אלו מוטל עלינו לחשוב על כבוד הזולת ולתקן את המידות, ולזכור את דבריו של המסילת ישרים שאכן זוהי גזירת מלך המוטלת עלינו - להגיע לשיא ולפאר המידות.

הנה כתב המסילת ישרים (פרק י"א) וז"ל, השנאה והנקמה קשה מאד וכו', ומי שאינו נוקם, אלא שוכח את מה שעשו לו ומסיר מליבו כאילו לא היה - חזק ואמיץ הוא, והוא קל רק למלאכי השרת, שאין ביניהם המידות הללו. אמנם גזירת מלך היא [והיינו שעם כל הקושי שבדבר, הקב"ה מצווה אותנו להגיע לזה ולא ליקום ולא לשנוא ולא ליטור וכו'], והמקראות גלויות באר היטב - אינם צריכים פירוש, 'לא תשנא את אחיך בלבבך, ולא תקום ולא תטור את בני עמך'.

וענין הנקימה והנטייה ידוע, נקימה - לימנע מהיטיב למי שלא רצה להיטיב לו, או למי שהרע לו, ע"כ.

ויש להתבונן היטב בדבריו שמבואר בהם, שאיסור נקימה אינו רק אי עשיית רעה למי שהרע לו, אלא שאף מחויב הוא להיטיב לאותו אדם.

ונראה לבאר עפ"י פירוש הפסוק במשלי (י"א י"ב) 'גמלתהו טוב ולא רע', דהנה יש להבין, הרי אם הדבר הינו 'טוב' ודאי שהוא 'לא רע', ומהי הכפילות.

וביאור הדבר, שאפילו בזמן שהרע לה ולאחמ"כ הזדמנה לה אפשרות להרע לו, אינה מריעה, ואדרבה, כאשר הזדמן לה להיטיב אף למי שהרע לה, היא גמלה עמו טוב.

עוד כתב המס"י וז"ל, וענין הנטייה הוא, להזכיר בעת שהוא מיטיב למי שהרע לו איזה זיכרון מן הרעה שעשה לו, והיינו שהיצר אומר לאדם, אם תרצה ליתן לאיש הזה את אשר לא רצה לתת לך כשנצרכת, לפחות אל תתן לו בסבר פנים יפות, או אם אינך רוצה להרע, לכל הפחות אל תיטיב לו ואל תסייעהו, או אל תשוב להתחבר איתו ולהיות לו לרע, די בזה שלא תהיה לו לאויב, וגם אם תרצה להתחבר איתו, אל תפאך לו חיבה כבראשונה, ועוד דברים שמפתה היצר, וכל אלו הדברים 'גזירת מלך היא',